

Müellif : Abdurrahman Beşikci

Tarih: 28 Şevval 1445 (7 Mayıs 2024)

Yayın Yeri: İKAN Blog

Giriş

Hamd el-Musavvir olan Allah (c.c)'a, salât ü selâm en güzel surette halk olunan Fahr-ı Kâinât Efendimiz (s.a.v)'edir. Bir suret ilmi olarak mantığın inşası Müslüman mantıkçıların ehemmiyet gösterdiği meselelerin başında gelmektedir. Pek çok noktada mantığın maddeden ayrışmasına dikkat gösteren mantıkçılar bu hassasiyeti henüz mantığın konusunu konuştukları esnada göstermeye başlatmış ve ilmin son meselesine kadar muhafaza etmişlerdir. Bu yüksek hedef doğrultusunda mantığın madde ile ilgilendiğini düşündürtebilecek küçük-büyük her nokta olabildiğince dakik bir biçimde incelenmiştir. Çeşitli vesile ve gayelerle mantık dışı konulara temas edildiğinde ise bu durum ya müellif ya şârih ya muhaşşî tarafından belirtilmiş yahut tenkit edilmiştir. Bu yazı Kutbuddin Râzî'nin Şemsiye Şerhi'ne yazılan Desûkî ve Siyelkûtî haşiyelerinde yer alan bir meseleye odaklanacaktır. Suret ilmi olan ve muayyen herhangi bir madde ile ilgilenmeyen mantık ilmine dair kaleme alınan eserlerde “□ □ □□” ifadesinin nasıl telaffuz edileceği tartışılmıştır. İlgili pasajlar mantıkçıların hassasiyetinin ne düzeyde olduğunu göstermek adına oldukça önemlidir.

Mesele

Kutbuddin Râzî Şemsiye Şerhi'nde şöyle demektedir: “Kavmin tahkîku'l-mahsûrât konusundaki adeti mevzu yerine ‘□’, mahmul yerine ise ‘□’ denilmesi şeklindedir. Öyle ki onlar ‘□ □ □□’ dediklerinde ‘Her mevzu’ mahmuldür’ demiş olurlar. Bunu ise iki faydayı gözeterek yapmışlardır. Bunlardan ilki ihtisardır. Nitekim ‘□ □ □□’ sözümüz ‘Her insan canlıdır’ sözünden daha kısadır. Bu gayet açıktır. İkincisi ise [kuralların sadece örneklerde] inhisar ettiği vehmini engellemektir. Söz gelimi, külliyeye önerme için ‘Her insan canlıdır’ örneğini vermiş olsalar ve önermenin ilgili hükümlerini icra edecek olsalar bu durumda kişi söz konusu hükümlerin bu madde özelinde geçerli olup diğer mucabe-i külliyeye önermelerde geçerli olmayacağını vehmedebilir. Onlar ise bundan kaçınarak evvela

önermenin mefhumunu tasavvur ettiler sonra da onu maddeden soyutladılar ve [nispetin] taraflarını da ‘[]’ ve ‘[]’ olarak tabir ettiler. Bununla da ilgili hükümlerin bütün cüz’ilerde geçerli olup bazı örneklere mahsus olmadığını vurgulamış oldular.”

Kutbuddin Râzî’nin mezkûr sözlerinden de anlaşılacağı üzere mantıkçılar maddeden kaçınmak ve suretin ahkamı üzerine konuşmaya çaba göstermelerinin yanı sıra muhatabın yanlış anlayabileceği endişesiyle örneklerde dahi son derece teyakkuzda olmuşlardır. Kutbuddin Râzî’nin şerhine haşiye yazan Siyelkûtî ve Desûkî ise tam da bu noktada ilgili hassasiyeti çok daha ileri bir boyuta taşımışlardır. Mezkûr tartışmaya geçmeden önce Desûkî mevzu ve mahmul gerine geçen bu sembollerle kastın mevzu ve mahmuldeki muayyen mefhumları tabir etmek olmadığını da vurgular. Söz gelimi “Ali” yerine “[]”, “ayaktadır” yerine de “[]” denilmek suretiyle belirli içeriklere atıf verecek şekilde bir sembolleştirme kastedilmemiştir. Siyelkûtî ve Desûkî ayrıca bu iki harfin seçilmesi ve “[]”in seçilmemesini de açıklar. Buna göre “[]” sakın olduğunda telaffuzu mümkün değilken harekeli olduğunda ise yazıda farklı bir surete sahip değildir. Dolayısıyla ilk harf olarak “[]”yi, ikinci olarak da yazıda ondan farklılaşan ilk harf olan “[]”yi getirmişlerdir. “[]” ve “[]”nin “[]”den daha evvel geldiği ve “[]” den farklılaştıkları şeklindeki itiraz ise makbul değildir. Nitekim bilgisayarın bulunmadığı dönemlerde nokta koymaksızın yazmak gayet yaygındı. Keza ilgili harflerin oldukça yakın oluşu da bir karmaşaya sebebiyet verebilirdi. Muhaşşiler son olarak da alfabedeki tertibin bozulup “[]”nin “[]”den önce zikredilmesini ise muhataba bu harflerin asıl anlamlarından çıkartıldığını ve sadece mevzu-mahmul mefhumlarına delalet etmek üzere kullanılmasına bağlarlar.

Siyelkûtî ve Desûkî tam da bu noktada “[]” ve “[]”nin telaffuzlarının nasıl olacağı hususunu tartışmaya açarlar. Basit bir ses çıkartıp sadece “ce” ve “be” mi denilmeli, yoksa mürekkep olacak şekilde “cîm” ve “bâ” mi denilmeli? Gerek Siyelkûtî gerek Desûkî telaffuzun da tıpkı yazıda olduğu üzere basit olması gerektiğini vurgular. Çünkü Kutbuddin Râzî’nin bahsettiği ihtisar ancak bu şekilde hasıl olabilir. Öte yandan “cîm (□□□)” ve “bâ (□□□)” şeklindeki telaffuzda her iki öge de diğer sülâsî isimlerle ortak olacak şekilde -birer isimmişçesine-telaffuza sahip olacaklardır. Basit okuyuşun bir diğer gerekçesi ise eğer telaffuzda alfabe harflerinin isimleri tercih edilecek olursa bu durumda söz konusu harflerin kastedildiği de anlaşılacaktır ki bu ise maksada tam olarak aykırıdır. Nitekim bu durumda önerme mahsusa önerme gibi olacaktır. Halbuki Kutbuddin Râzî mantıkçıların “[] □ □□” tayininde, mantık kurallarının bütün cüziyatta geçerli olduğunu gösterme gayesi olduğunu açıkça ifade

etmekteydi. Öte yandan basit telaffuzda ise ilgili seslerin birer anlamlarının olmamasından hareketle böyle bir problem yaşanmayacaktır. Siyelkûti bu noktada basit telaffuzun yanlış olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu ancak bu söylemlerinde hatalı olduklarını da ifade eder.

Bütün bu anlatılanlardan da ortaya çıktığı üzere Müslüman mantıkçılar mantığın bir suret ilmi olarak kalması için çok büyük çaba sarf etmiş ve bu uğurda örnekleri dahi yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermeyecek şekilde tercih etmeye gayret göstermişlerdir. Örnekten kurtulmak için dildeki en basit yapılar olan harfleri mevzu ve mahmule dair birer sembol olarak kullanan mantıkçılar bunların telaffuzları hususunda da aynı hassasiyeti göstermiş ve mantığın bir suret ilmi olduğunu bu en basit noktada dahi gösterme gayretinde olmuşlardır. Böylesine basit ve kimileri için anlamsız sayılabilecek bir noktada dahi suret ilmi vurgusunu muhafaza eden mantıkçıların ilmin asli meselelerindeki tavrı ise buradan da anlaşılacağı üzere oldukça sağlam olmalıdır.